

A kolozsvári Könnyező Mária kegykép egyik 18. századi másolatának restaurálása

Benedek Éva

A kép rövid története

A Szamosújvár mellett fekvő Füzesmikola (Kolozs megye) fatemplomának berendezéséhez tartozott egy 1681-ben készült Istenszülő-ikon. Mestere iklódi Lukács, aki egyes források szerint rutén, mások szerint orosz festő volt. A képet egy Kupsa (Copsa, Cupsea?) nevű, helybeli román nemes ajándékozta az egyháznak.

1699-ben (van, aki 1694-re teszi a dátumot) híre járt, hogy a fent említett Istenszülő-ikon könnyezni kezdett. A jelenséget mindenki egyformán csodálatosnak tartotta, s ennek megfelelően kezdték tisztelni. Kornis Zsigmond a környék buzgó katolikus földesura a kegyképet megőrzés céljából saját szentbenedeki kastélyának kápolnájába vitette, ami nagy felháborodást keltett a mikolaiak körében. Ezután a képet visszavitték eredeti helyére és ott is maradt, amíg a csodával kapcsolatosan a 28 tanúvallomásmásból álló esketést el nem végezték. A csoda elismerése után engedélyezték a kép nyilvános tiszteletét, és őrzését a kolozsvári jezsuitákra bízták. A rend az ikont először a kolozsmonostori kápolnájába vitette, majd 1724-ben az újonnan épült Szentháromság tiszteletére szentelt temploma főoltárára helyezte. Ettől kezdve Kolozsvári Könnyező Szűz lett a neve.¹

Típusát tekintve Hodigitria Mária ábrázolás, nevét a szent Lukácstól származtatott eredeti ikon őrzési helyéről, a Ton Hodegon kolostorról kapta, melyet a törökök Konstantinápoly 1453. évi ostromakor elpusztítottak. Az ilyen típusú képek Máriát állva vagy trónuson ülve ábrázolják, a gyermek Jézus jobbával áldást oszt, baljában irattekercset tart, amely az isteni Ige, a Logos jelképe. Az elnevezés arra is utal, hogy Mária mutatja a helyes utat.²

A kegyképről, az égi Patrónaként tisztelt Máriáról rengeteg másolat, változat készült fatáblák, reliefek, üvegikonok, stb. formájában. Nagyon sok könyvben, kiadványban metszet található a Szent Szűzről: így Pázmány Péter Imádságos könyvében, a kolozsvári jezsuiták által gondozott kiadványban, a balázsfalvi nyomdából kikerült imádságos könyvben stb.

A kolozsvári Könnyező Mária kegykép tisztelete Erdély határát is túllépte, tudomásunk szerint Székesfe-

1. kép. A szászrégeni kegyképmásolat.

hérvár, illetve a győri Nepomuki Szent János kápolna is őrzi a kegykép másolatait.

Az Erdélyben fellelhető, fára, vászonra, üvegre festett, papírra nyomott másolatok közül összehasonlításként a szászrégenit, a kelementelkit és a székelyhodosit említjük meg³ (1–3. kép).

A metszet bemutatása

A mű a bécsi Mansfeld műhelyéből való, jobb alsó sarkában Mansfeld Sculpsit Viennae felirat, a rézmetsző aláírása található.⁴

¹ B. Nagy Margit: Stílusok, művek, mesterek. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. pp. 24–30.

² Mihály Ferenc: Adatok egy erdélyi kegyszobor és egy kegykép történetéhez. In: Kép, képmás, kultusz. Néprajzi és Kulturális Antropológiai tanszék, Szeged, 2006. pp. 84–85.

³ Köszönet Barabás Kisanna művészettörténésznek a segítségéért, a művészettörténet terén adott tanácsaiért és az összehasonlító anyagért

⁴ A szerző által restaurált mű legnagyobb hasonlóságot egy, Ana Dumitran gyulafehérvári muzeológus marosvásárhelyi gyűjtése során fényképezett metszettel mutat. Az adatot Muckenhaupt Erzsébet könyvtörténész muzeológus bocsátotta rendelkezésre, akinek ezért külön köszönet jár. Nagyon hasonló továbbá a Marosvásárhelyen, a Keresztelő Szent János plébánián található ún. kelementelki metszet

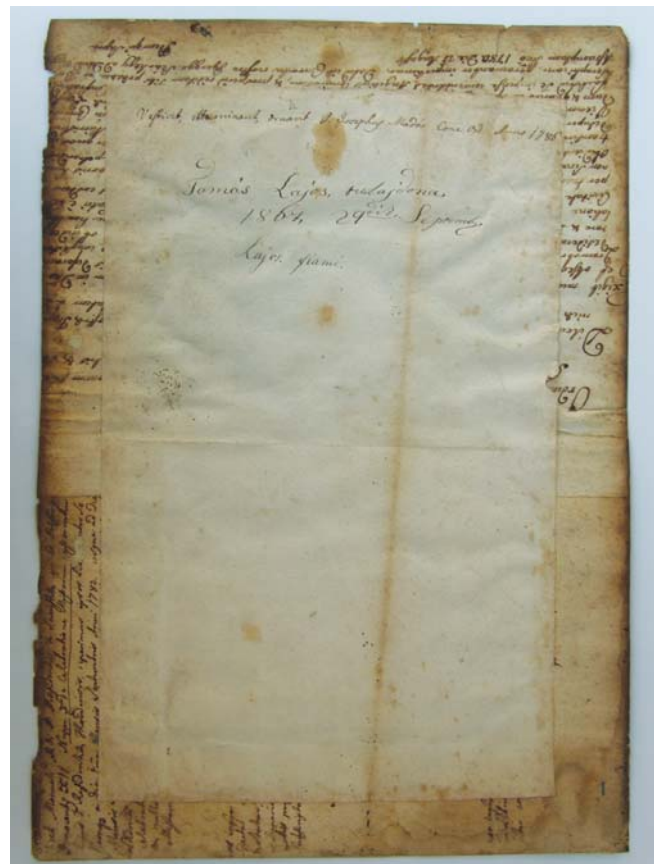
2. kép. Az ún. kelementelki metszet, Marosvásárhely, Keresztelő Szent János plébánia.

4. kép. A metszet restaurálás előtt.

3. kép. A kegykép székelyhodosi változata.

5. kép. A metszet hátoldala.

A metszetet kézi merítésű papírra nyomták, melynek mérete: 420×300 mm. A Hodigitria Mária-ábrázolást kacsos, lángnyelves rokokó képkeretet utánozó díszítés övezi.

Felső pártájának felirata: „NOS CUM PROLE PIA BENEDICAT VIRGO MARIA”, (ez jelenleg nem látható, mert a Szűz öltöztetésekor kék selyemmel bevont koronával letakarták). A keret alsó részén „VERA EFFIGIES B. VIRG. MARIAE, FLENTIS IN TRANSILV. AD CLAUDIOPOLIM AO 1699. DIE 15. FEBR. VISITUR in Templo Academico. Claudiopoli, felirat található (4. kép).

A metszet középrészét kivágták, a Szent Születés és a kis Jézus „felöltöztették”, amelyhez bordó selymet, selyembrokátot, brossírozott selyemszövetet, fémfonalakat, kis gyöngysort stb. használtak.

Ezek után, valószínűleg erősítés céljából, a hátoldalát 18. századi (1780, 1782, 1783) vas gallusztintával írt, kézíratos bejegyzéses papírokkal alátámasztották. A középrészre került egy borító papír, amelyen a „Vestivit, illuminavit, ornavit. P.(ater) Josephus Madár. Conc(ionator)Ord. (inis) Anno 1786.” felirat olvasható⁵, ugyanitt „Tamás Lajos tulajdona, 1867. 29dik Septemb(er) Lajos fiamé.” feljegyzés is szerepel, amely valószínűleg egy későbbi tulajdonos neve (5. kép).

A restaurálási munkák megkezdése előtt a bővebb információszerzés érdekében e külső papírt megbontottuk (6 kép), amelyen így szitanyomok és egy szív alakú vízjelben MA monogram is felfedezhetővé vált. Szépen kirajzolódtak a hátoldalon egymásra helyezett textilek, és előtűnt még egy töredékes kézírásos papír „Udvarhely városában magának házas társ... Bálint Mihálynak... kalarát...” felirattal. E kéziratokból arra lehet következtetni, hogy valószínűleg Székelyudvarhelyen, és ezen belül a Ferencesek templománál készülhetett e munka (7. kép).

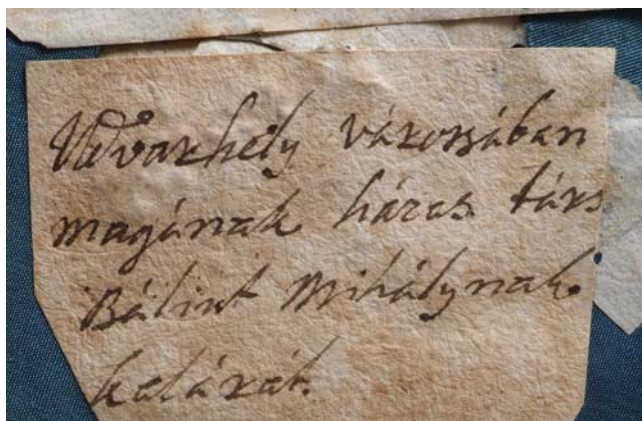
Állapotfelmérés

Az alaphordozó, a korhoz hűen valószínűleg merített-öntött papír⁶, rajta a metszet színes nyomdafestékekkel készült. Annak ellenére, hogy a jó minőségű, növényi rostokból készült lap általában jobban ellenáll a nem megfelelő környezeti hatásoknak (relatív nedvességtartalom, hőmérséklet, fényviszonyok), a műtárgyon mégis észlelhetők fizikai, kémiai, biológiai károsodás nyomai.

A tárgy előéletét nem ismerjük, de következtéseink szerint valamikor nedves környezetbe került, amit a szélén levő vízfoltok, barnás elszíneződések, valamint

6. kép. A borító papír lebontása.

7. kép. Töredékes bejegyzések a hátoldalon.

8. kép. Penészfolt, részletfotó.

penészgomba nyomai is bizonyítanak. Köztudott, hogy a víz, ha a lap szélén beszívódik bizonyos távolságig, majd megszárad, foltot képez, ami jellegzetes barnás színű a papírból kioldódott, tovább szállított, majd lerakódott savak, cellulóztörmelék, ragasztók, szennyeződések miatt. A nedves környezet hatására a papíron megtelepedő penészgombák életműködésük során különféle színes anyagokat termelnek, lebontják a papír cellulóz és nyvező anyagát. A metszeten látható szürkés-feketés foltok sajnos egy ilyen visszafordíthatatlan folyamat következményei, mivel a penész anyagcseretermékével bekerülve,

⁵ Madár József, 1734-ben Csíkszentgyörgyön született, 1753-ban lépett be a ferences rendbe, tevékenykedett a székelyudvarhelyi kolostorban, majd Désen báró Huszár József káplánja volt. Itt hunyt el 1806-ban. (Ld. György József: A ferencrendiek működése Erdélyben. Cluj-Kolozsvár, 1930. p. 546.) Az azonosítást Muckenhaupt Erzsébet végezte.

⁶ A papír alapanyaga még a 18. században is a rongy volt. Az összegyűjtött textilanyagot, fél évig mésztejben (később vízben) állasztották, majd zúzták. A pépanyagot merítőkádba tették, vízzel hígították, majd merítősztán rázogattva, (amelyre rendszerint még egy finomabb szitát tettek és vízjelet is varrtak) kialakították a lapokat. A merítés után a rakosás, fektetés, szárítás, enyvezés, felületkezelés, stb. munkafolyamatok következtek.

beivódva a papír cellulóz rostjaiba elszínezte azt, és ezek az elszíneződések nedves tisztítással sem távolíthatók el (8. kép).

A papíryanag sérülésein kívül a textil is kissé fakult, kopott. A színezékek fakulását a fény káros hatása okozhatta. A díszítő fémfonalak, rátétek hiányosak.

Anyagvizsgálatok

Mivel a restaurátor minden megalapozatlan beavatkozása negatív következményekkel járhat, kötelességünk a restaurálási etika elvét betartva, a részletes dokumentáció-készítés, a technikai leírások, az anyagvizsgálatok, stb. eredményeinek figyelembevétele és alkalmazása a munkálatok során. Helyi adottságainkhoz igazodva, az anyagvizsgálatok elvégzésénél természettudományos végzettségű szakemberek segítségét kértük.

Penészmintavizsgálat

A penész meghatározása és telepmorfológiája 400× nagyítású Novex optikai mikroszkóppal történt, kitegyéztési körülményei pedig: 30 °C-on, 1 hetes inkubálás alatt Czapek-Dox táptalajon. A minta nem fejlődött ki, ebből arra lehetett következtetni, hogy a tárgyon nincs gyors növekedésű penészgomba, de nem zárhatjuk ki teljesen a jelenlétet.

Rostanyagvizsgálat

A papírost vizsgálata a Graff C receptje alapján készült festékekkel történt, amely enyhén narancssárga színt adott és növényi rostok jelenlétére mutatott. A képek Novex optikai mikroszkóppal készültek: a natív papírost 40×, a festett papírost 100× nagyítással⁷ (9–10. kép).

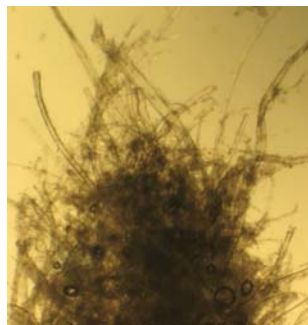
A papír savtartalmának mérése

A papír savasságának mértékét a pH-érték fejezi ki. Közelítő mérésre szolgálnak az indikátor papírok, de a legpontosabb a hideg vizes kivonatban végzett pH-mérés, mérőműszerrel. A mintavétel egy kis leesett papírról, a hátoldaltól történt. A méréshez hordozható Hanna pH-mérő készüléket használtunk.⁸ Első lépésben kalibráltuk a készüléket, 3 etalon v. tampon 7,01; 4,01; 10,01 pH oldatba (11. kép). Az előkészített papírmintánkat Mettler Toledo mérőműszerrel mértük meg, amely 0,004 gr-ot mutatott (12. kép).

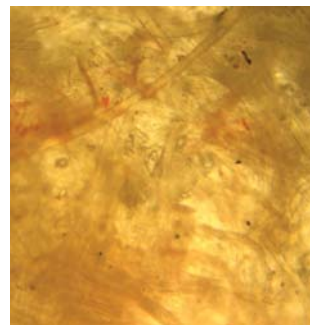
Desztillált vizet öntve a papírostokra, pár nap múlva 6,79 pH-t értéket mértünk a kis papírmintán. A szakirodalomból és a gyakorlatból tudjuk, hogy papíralapú műtárgyaknál az 5,5 alatti pH érték veszélyes a savas hidrolízis, a molekulák szétbomlása miatt.

⁷ Köszönettel tartozunk Dr. Mara Gyöngyvérnek a csíkszeredai Sapiencia Erdélyi Magyar Tudományegyetem adjunktusának a vizsgálatok elvégzéséért.

⁸ A pH-méréseket Nagy Erzsébet kémikus segítségével végeztük, akinek szintén köszönettel tartozunk.

9. kép. Növényi rostok (az eredeti mikroszkópos felvétel 40× nagyítás).

10. kép. Növényi rostok (az eredeti mikroszkópos felvétel 100× nagyítás).

11. kép. A pH mérő műszer kalibrálása.

12. kép. Mettler Toledo elnevezésű mérő műszer.

Restaurálási műveletek

A restaurálási terv elkészítésénél figyelembe vettük, hogy a tárgy épségét veszélyeztető főlegesen beavatkozásokat elkerüljük és a visszafordíthatóság, azaz reverzibilitás elvére törekedünk. A fotódokumentáció, a történeti leírások, az információszerzés, állapotfelmérés, az elvégzett anyagvizsgálatok eredményei után következtek a fertőtlenítési, tisztítási, kiegészítési, stb. munkálatok.

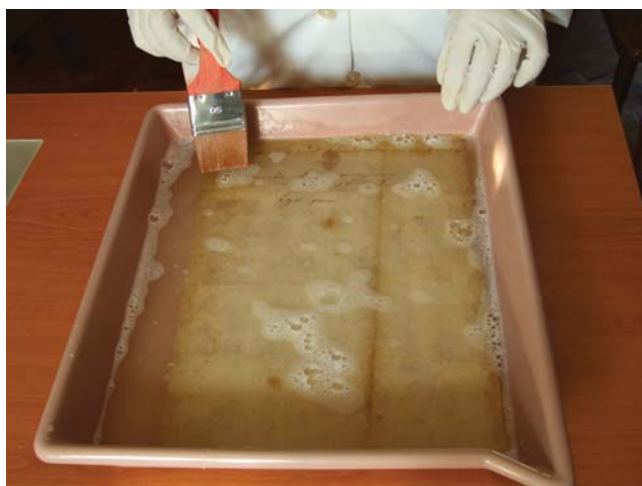
13. kép. A hátoldal száraz tisztítása.

14. kép. Foltok halványítása.

Az első lépés, a metszet alsó sarkában lévő, penészfer-tőzés gyanúját keltő rész Preventol CMK (para-klór-metakrezol)⁹ 0,5–1%-os, etilalkoholos oldatával való áttörése volt, fertőtlenítés céljából. A műtárgy száraz tisztítása elő és hátoldalán, portalanítással kezdődött, nagyon finom, puha szőrű ecsettel. Majd puha vinilradír óvatos mozdu-latokkal történő használata segített, hogy a papírhordozó simasága, hengereltsége a száraz tisztítás során megma-radjon (13. kép). A tisztítás során sok felületi szennye-ződés, piszkok stb. távolodott el úgy a papír, mint a textil felületéről. A metszet szélén lévő sötét foltokat, desztillált vizes vattával, tamponálással sikerült halványítani, erre esztétikai célból került sor (14. kép).

Készítéstechnikai információk szerzése miatt a hátsó borító részt leválasztottuk. A papírt nedves tisztítás cél-jából zsíralkohol-szulfát¹⁰ vizes oldatába helyeztük, majd tiszta vízben kétszer öblítettük. A nem ionos mosószer tisztító hatása és nedvesítő képessége egyaránt jó, beha-tolva a cellulózzrostok közé, segít azok regenerálásában (15. kép). A lapot „utánenyvezés”, száradás és préselés után Glutofix 600¹¹ (metilcellulóz) ragasztóanyaggal tet-tük vissza eredeti helyére. A hátoldalról a nem porlékony szennyeződések (légypiszkok, vas-oxid darabok) orvosi szike segítségével távolítottuk el, majd a tisztítást radí-rozás követte. A metszet szélén kisebb szakadások, hiá-nyok is adódtak. Ezek restaurálása esztétikai és tartóssági szempontból egyaránt szükséges volt. A kiegészítéshez

15. kép. Nedves tisztítás.

16. kép. Vastagságmérés.

⁹ A Preventol CMK (paraklór-metakrezol), fertőtlenítő és gombaölő szer, vízben közepesen, szerves oldószerben jól oldódik, 0,03–0,05 súly %

¹⁰ A zsíralkohol-szulfátok anionaktív tenzidek, a zsíradékokból előállított szintetikus zsíralkoholoknak kénsavval, majd nátrium-hidroxiddal való kezelése útján nyerik.

¹¹ Metil-cellulóz, cellulózból a szabad hidroxil-csoportok egy részének metoxil (-OCH₃) csoportokká való átalakításával nyert cellulóz-éter. Előállítása úgy történik, hogy cellulózból, vagy gyapot-linterből nátrium-hidroxiddal nátrium-cellulózt készítenek, majd ebből metil-klorid-dal képződik a metil-cellulóz. A metil-cellulóz tisztán vagy keverék-éte-rek alakjában fehér, sárgásfehér por, vagy granulátum formájában kerül forgalomba. In. Kastaly Beatrix: Ragasztóanyagok a könyvkötésben, könyv és papírestaurálásban. Budapest, OSZK, 1991. pp. 16–17.

színből és vastagságban hasonló japán papírt használtunk (16. kép). A hiányok „dupla” kiegészítése átvilágító asz-talon történt (17. kép).

17. kép. Kiegészítés átvilágító asztalon.

18. kép. A restaurált metszet.

A kegykép további funkciójának betöltése céljából fontosnak tartottuk a hiányok kiegészítését, valamint a műtárgyat károsító okok, tényezők megszüntetését. A restaurálás során, az ésszerűség határain belül törekedtünk a visszafordítható, reverzibilis megoldásokra. A restaurált kegykép esztétikai szépségével, értéknövelt állapotával színesen gazdagítja az erdélyi művészeti, művelődéstörténeti vonatkozású tárgyaink sorát (18. kép).

A restaurálás során készült fotókat Nagy Gyöngyvér a Csíki Székely Múzeum munkatársa készítette, akinek szintén köszönettel tartozunk.

Javaslatok a tárgy tárolásával kapcsolatban

A tárgy jelenleg magánszemély tulajdonát képezi. Törekedni kell a nem megfelelő megvilágítás, relatív légnedvesség és hőmérséklet káros hatásainak kiküszöbölésére. E célból, amennyiben a metszetet keretben falra akasztva tartják, ajánlott a védőüveget UV szűrő fóliával ellátni és az ideális hőmérséklet (15–18 °C) és relatív páratartalom értékeket (45–50% RH) betartani.

Benedek Éva

Okl. papír-bőrrestaurátor művész

Csíki Székely Múzeum

530132 Csíkszereda

Str. Cetății nr. 2.

Tel.: +40-266-311-727

E-mail: benedekeva54@gmail.com